

De vrouw als escort-girl van de filosoof

De nieuwe Franse filosofen flirten wel met vrouwelijkheid, maar ze staan in wezen vijandig tegenover het feminisme. Rosi Braidotti gaat verder: voor haar is filosofie een vorm van oorlog. Frits de Lange over een oedipale machtsstrijd.

'Werd een paar jaar geleden de figuur Jean-Paul Sartre teruggebracht tot menselijke proporties, nu was de beurt aan de aartsmoeder van het redelijke feminisme, Simone de Beauvoir', schrijft Bas Heijne in *Vrij Nederland* na het bezoek dat Beauvoir-biografe Deirdre Bair naar aanleiding van haar ontluisterende boek over de Franse schrijfster (besproken in HN 16/3/91) onlangs aan Nederland bracht. Met verbazing reageert hij op de hartstocht waarmee dezelfde feministen die haar ooit vereerden, haar nu een kopje kleiner maken. 'Ik vind haar nu streng, hooghartig en humorloos', schrijft Christien Brinkgreve in *NRC Handelsblad*, terwijl ze in het koppel De Beauvoir-Sartre ooit het symbool van de ideale verhouding zag en het toonbeeld van vrijheid, authenticiteit en eerlijkheid. En Heijne concludeert: 'De discussietechniek waarin de revolutionaire generatie van de jaren zestig uitblonk, de karaktermoord, is blijkbaar nog altijd in zwang, al keert ze zich ditmaal tegen haar eigen idolen.' Zowel in de verheerlijking als in de verguizing van De Beauvoir ziet hij een fenomeen dat om opheldering vraagt.

Moedermoord

Het onlangs verschenen boek van Rosi Braidotti, *Beelden van de leegte. Vrouwen in de hedendaagse filosofie*, maakt wellicht iets meer duidelijk wat er aan de hand is. Er is, zegt de schrijfster, op dit moment een heuse Oedipale machtsstrijd aan de gang in de feministische beweging. Op Simone de Beauvoir wordt in het hedendaagse feminisme een soort moedermoord gepleegd, en paradoxaal genoeg uit naam van het vrouwelijke. De symbolische functie die De Beauvoir ooit voor feministen bezat, is inmiddels hevig omstreden. Er woedt nu een oorlog tussen reformisten en radicalen binnen het

feministische kamp zelf, met als inzet haar erfenis. 'Geldt De Beauvoir als de 'goede' stichtster van het moderne feminisme of als de 'slechte' fallische voortzetster van het humanistische rationalisme?', vraagt Braidotti zich af. Hoewel zij haar waardering voor de unieke en centrale rol die De Beauvoir heeft gespeeld voor de ontwikkeling van het feminisme niet onder stoelen of banken steekt, lijkt ook zij te kiezen voor een verraad aan de 'Moeder van ons allen'.

En dat uit naam van een radicaal feminisme, dat onder geen beding van een verzoening weten wil met het masculiene denken. Gematigde feministen stellen nog steeds met De Beauvoir de uitwassen van het seksisme in onze cultuur aan de kaak, vanuit het verborgen ideaal van een verzoende, door mannen en vrouwen gedeelde menselijkheid. Maar Braidotti maakt in het spoor van Luce Irigaray het geslachtsverschil ('de seksuele differentie') tussen mannen en vrouwen tot hoeksteen van het denken. Om dan te ontdekken dat de wereld tot in de verste hoeken beheerst is door mannelijk 'fallocentrisch' denken. Een overheersing waartegen vrouwelijk verzet moet worden aangetekend, al zijn de contouren daarvan vaak niet duidelijk zichtbaar en op zijn minst zeer heterogeen.

Rosi Braidotti studeerde en doceerde filosofie in hetzelfde Parijs als waar De Beauvoir woonde, voordat zij in 1988 hoogleraar vrouwenstudies/letteren aan de Rijksuniversiteit in Utrecht werd. Maar dat Braidotti haar beslissende filosofische impulsen niet van Sartre heeft is duidelijk: haar boek (een bewerking van haar Franse dissertatie over 'feminisme en filosofie' uit 1981) is voor een flink deel een kritische lezing van het werk van die intellectuelen die de hegemonie van Sartre na 1968 aflosten, de zogenaamde Franse neo-structuralisten. Het gaat hier

om een stel zeer uiteenlopende denkers als Michel Foucault, Jacques Derrida en Gilles Deleuze. Toch delen zij een aantal uitgangspunten met elkaar. Het zijn crisisdenkers: filosofen die al filosoferend verdedigen dat het met de filosofie heel slecht gesteld is. De *klassieke* filosofie, bedoelen ze dan wel. Dat wil zeggen die filosofie, die de mens voorstelt als een rationeel subject, dat al denkend probeert de wereld overzichtelijk te maken en in zijn greep te krijgen. De crisis van dat subject is door de genoemde Franse denkers bij uitstek tot thema gemaakt. Freud - en in zijn voetspoor de Franse psychoanalyticus Jacques Lacan - had al baanbrekend werk verricht toen hij met zijn theorie van het onbewuste het bewustzijn van de troon stootte. De mens blijkt 'geen baas in eigen huis te zijn', maar is verstrikt in een web van seksuele symbolen. Maar de Franse denkers van na '68 radicaliseren deze gedachte alleen nog maar, en halen haar de filosofie binnen. Zij spreken over de 'dood van de mens' en 'het andere van de Rede'. Het moderne subject is niet het autonoom individu waar het zich voor uitgeeft, maar, zo onthulde Foucault, een produkt van zeer specifieke machts- en kennisstructuren. En de rede is niet het instrument waarmee we de wereld steeds beter leren kennen, maar een onderdrukkend medium, dat al het andere als niet-rede-lijk uitsluit. Het lichaam, de natuur, de vrouw, de waanzin - zij worden in de moderne tijd gewelddadig terzijde geschoven door de Rede.

In de marge

Een uitsluiting die indringend door Michel Foucault in kaart gebracht is. Deze in 1984 overleden denker zocht vervolgens in de politiek en de seksualiteit naar een mogelijkheid om dit 'andere van de Rede' toch tot spreken te laten komen.

Jacques Derrida volgt echter een andere weg. Hij beweert dat redelijk denken altijd en overal (en niet alleen in het moderne Westen) onderdrukkend is, omdat het per definitie alles herleidt tot hetzelfde, tot identiteit. Filosofie is dus oorlog, denken is altijd gewelddadig. Is het dan nog mogelijk om tegen dit denken in te denken? Derrida zoekt ernaar, in de marges van de filosofie. Hij speurt in de vouwen en naden van de filosofie naar plekken stilte, leegte, naar sporen van afwezigheid. Zijn teksten hebben dan ook voortdurend de neiging om de filosofie achter zich te laten en balanceren constant op de rand van de literatuur.

Speelbal van energieën

Gilles Deleuze tenslotte, brengt de naturalistische erfenis van Spinoza en Nietzsche weer tot leven. Ook hij ziet in de klassieke filosofie een op identiteit en gelijkheid gericht denken, dat ons in werkelijkheid van het echte denken afhoudt. Ook hij nestelt zich in de marge van de filosofie. Na eeuwenlang eenheidsdenken voert Deleuze daar een pleidooi voor een nomadisch bestaan. We moeten niet bang zijn 'minderheid' in de filosofie te worden, maar daar juist op uit zijn. Deleuze concentreert zich echter niet zoals Derrida alleen op filosofische teksten, noch stort hij zich met Foucault in de seksualiteit en de politiek, maar verdedigt een soort dionysische dronkenschap van de materie en de lichamelijkeheid. De mens is voor hem slechts lichaam, speelbal van energieën en krachten, die je hun vrijuit spel moet laten spelen.

Alle drie Franse denkers zijn dus in feite verzetsdenkers. In opstand tegen, en in de marge van de klassieke filosofie. Zouden ze misschien daarom ook zo goed het lot van vrouwen aanvoelen? Ook het vrouwelijke krijgt als het afwezige, als stilte, als lichaam in hun denken een positieve plaats. Derrida spreekt zelfs over 'het vrouw worden van de filosofie' als zodanig! De dictatuur van de Rede (de Logos) was, zo erkent ook hij, in feite een vorm van 'fallogocentrisme'. Rede, Oorlog en Mannelijke Overheersing vormen een drieënheid in de filosofie, en het moderne denken (zeg maar vanaf Descartes) was eeuwenlang haar toegewijde dienaar. De 'dood van deze mens' is daarom geen reden tot diepe droefenis, en hij mag vrolijk ten grave gedragen worden. De leegte die hij achterlaat valt zich met bevrijde vrouwelijkheid.

Plekje vrij

Is, nu dit mannelijk subject van de troon gestoten is, dan niet eindelijk de ruimte aanwezig voor een soort rolwisseling? Vrouwen zijn nog nooit subject, nog nooit baas over hun eigen leven geweest. Wordt het nu geen tijd om haar eindelijk aan haar subjectiviteit te helpen? Er is immers een plekje vrij in de filosofie, zij zouden de plaats van het verzwakte, aangeschoten mannelijke subject zo kunnen innemen. Het kan toch geen toeval zijn dat de crisis van de filosofie plaatsheeft

op het moment dat de vrouwenbeweging veld wint? De neergang van de mannelijke suprematie valt samen met de vrouwelijke emancipatie. Het lijkt zo alsof een nieuw subject in de filosofie al klaar staat om de hegemonie over te nemen: de vrouw, of in elk geval: de vrouwelijke mens.

Denkend vanuit de vrouwenbeweging is Braidotti zeker gevoelig voor dit argument. Zij kan in elk geval geen vrede hebben met het opgeven van elke vorm van subjectiviteit, het zich verliezen in de anonimiteit. Een consequentie die sommigen uit het moderne Franse denken menen te moeten trekken. Om dat laatste te kunnen moet je toch minstens eerst subject gewéest zijn, en dat is van de meeste vrouwen niet te zeggen. Dus: dan maar het ene subject vervangen door het andere, of – wat gematigder – het zieltoegende rationale subject een flinke injectie vrouwelijkheid toedienen?

Daar komt de oplossing van veel reformistische feministen op neer. Zij denken in het voetspoor van Simone de Beauvoir dat de crisis en de excessen van de Rede nog binnen de Rede zelf kunnen worden betoegeld. Maar Braidotti is radicaal en moet niets hebben van zulke 'slappe vormen van neo-humanisme'. De Rede zelf is tot in haar wortels bepaald door man-

Foto Jon Kuiper

Rosi Braidotti: 'A-seksueel filosoferen bestaat niet'

nlijke overheersing en het subject dat zich in haar dienst heeft gesteld verdient het om volledig vernietigd te worden. De strijd tegen de masculiene orde is een totale oorlog tegen de Rede. Het vrouwelijk lichaam, eeuwenlang vijandelijk bezet gebied, vormt de inzet van deze strijd, maar ook het enige filosofisch instrument dat het gevecht in het voordeel van vrouwen kan beslechten. Denken is immers altijd geslachtspecifiek denken. A-seksueel filosoferen bestaat niet.

Ontrouwe dochter

Braidotti maakt in dit alles dankbaar gebruik van het werk van Foucault, Derrida en Deleuze. Zij lijken als mannen toch een aardig eind op weg te zijn naar een andere, meer vrouwelijk vorm van subjectiviteit? Braidotti vertikt het echter om haar vrijage met de Franse meesterdenkers in een huwelijk om te zetten. Hun toenadering tot vrouwen, aldus Braidotti, is uiteindelijk toch een soort Judaskus, waarvoor vrouwen hun gelaat moeten afwenden. Vrouwen moeten trouwens altijd weigeren de rol van escortgirls van de filosofie te vervullen; ze moeten in het spoor van de 'écriture féminine' van Hélène Cixous en Luce Irigaray, al is het tastenderwijs, eigen vormen van creatief denken ontwikkelen.

Wat is er dan mis met het denken van bovengenoemde heren? Het stelt toch het masculiene denken aan de kaak, het schept toch weer volop ruimte voor lichamelijke en (homo)seksualiteit? Zeker, aldus Braidotti, maar het blijft ondertussen toch losstaan van de concrete vrouwenbeweging. Sterker nog: al hun geflirt met vrouwelijkheid staat in wezen vijandig tegenover het feminisme. Voor de politieke strijd van concrete vrouwen is in hun filosofie helemaal geen plaats (Derrida), of zij miskennen het geseksualiseerde karakter ervan (Foucault, Deleuze). Braidotti is een ontrouwe dochter van de meesterdenkers, en dat zonder schaamte. 'Het is onmogelijk om over het vrouwelijke te spreken los van de geleefde ervaring van vrouwen', stelt Braidotti vanuit haar eigen politieke engagement, dat voor haar als een onaantastbaar a priori geldt. Ze is feministe en filosofe, maar in die volgorde.

Strategisch belang

Zonder deze positiebepaling zou het boek alleen dat zijn wat het óók is: de lezer moet zich door heel wat jargon heenbijten en niet bang zijn voor een beetje pathos, maar heeft dan een briljante analyse vanuit vrouwelijk perspectief van heel de moderne Franse filosofie en

het hedendaagse feministisch denken voor zich. Maar de politiek heeft voor Braidotti prioriteit, zozeer dat zij ook als filosofisch argument geldt. En hier roept het boek bij mij weerstanden op.

Voor Braidotti is niet alleen – met De Beauvoir – het persoonlijke politiek, maar ook het theoretische. Filosofie is voor haar een voortzetting van de strijd van de politieke vrouwenbeweging met andere, intellectuele middelen. Dat betekent onder andere dat als er in de filosofie knopen doorgehakt moeten worden, het politiek-strategisch belang het doorslaggevend criterium in de argumentatie vormt. Waarom kan bijvoorbeeld de zoektocht naar een nieuwe, geslachtsloze seksualiteit (Deleuze, maar ook Elisabeth Badinter) niet worden geaccepteerd? Omdat 'op dit moment' vrouwen 'nog in de fase verkeren' die het opportuun maakt dat het seksuele verschil benadrukt wordt. Braidotti pleit in het spoor van Deleuze voor een nomadisch denken, acrobatisch balancerend boven ijle leegten. Maar haar denken blijkt zwaar en dogmatisch waar het de politieke inzet betreft; vrouwenstudies gaan immers niet *over* vrouwen, maar vormen een subversief middel, een 'politieke kracht ter ondersteuning van de vrouwenstrijd'. Heel haar intellectuele harts-tocht zet Braidotti in dienst van een collectieve zoektocht binnen de vrouwenbeweging naar persoonlijke identiteiten van vrouwen. De filosofie is daarbij middel, geen doel in zichzelf. Het resultaat is een vorm van strategisch denken, waarvoor uiteindelijk niets en niemand meer veilig is.

Onderscheid

Van Foucault heeft Braidotti geleerd dat kennis het effect van macht is. Filosofie is sindsdien geen strijd meer voor de waarheid, maar een gevecht om de status van de machtsstructuren waarin die waarheid zich hult. Het onderscheid tussen waarheid en leugen vervalt daarmee. Voor Deleuze geldt iets soortgelijks: ook hij maakt een eind aan het traditionele zoeken naar 'juiste' ideeën. Ideeën zijn voor hem 'projectielen, gelanceerd in de tijd, en kunnen daarom noch 'juist', noch 'verkeerd' zijn.' Je kunt ze alleen gebruiken. En dat doet Braidotti, ook als de eerste slachtoffers Foucault en Deleuze zelf zijn. Immers: 'De uiteenzetting met het mannelijke theoretische vertoog kan hooguit productief zijn als middel voor het verkrijgen van bepaalde werktuigen voor beperkte en welomschreven doeleinden.' De meesterdenkers worden, na te zijn uitgezogen, vervolgens als lege hulzen weggegooid. Dat mag, als filosofie politiek wordt. En als communicatie weer strategie wordt, nu niet met het proletariaat maar met het geseksualiseerde vrouwenlichaam als inzet. Braidotti opent verrassend nieuwe wegen in de filosofie. Maar bezegelt zij ook niet haar einde?

Frits de Lange

Rosi Braidotti: Beelden van de leegte. Vrouwen in de hedendaagse filosofie. Uitgeverij Kok Agora. Prijs f 49,50.